

Annona Nova

2009

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2010

Köszönjük a tanulmányokat lektoráló oktatók és kutatók lelkiismeretes munkáját.

A kötet megjelenését támogatta:

PTE EHÖK

Pécsi Bölcsész

ISSN: 2061-4926

Felelős kiadó: Bagi Zsolt

Felelős szerkesztők: Vörös Dóra, Major Zoltán, Vörös Zoltán

Borítóterv: Vörös Dóra, Glied Viktor

Borítófotó: Bakos Brigitta

© A szerzők, 2009

© A szerkesztők, 2009

Minden jog fenntartva.

Tartalom

<i>Bagi Zsolt</i> Előszó	7
Theoria – Megismerés és tudás	
<i>Forgács Gábor</i> Konvenció és anti-konvencionalizmus: Davidson értelmezés-elmélete	11
<i>Szendrő Júlia Eszter</i> A szükségszerűség fogalma Wittgensteinnél	35
<i>Rohácsi Dávid</i> A különböző társadalmak közötti morális ellentétek anti-realista -konstruktivista magyarázata	51
Praxis – Társadalom és művészet	
<i>Erdős Zoltán</i> Kapitalizmus és etika a modernitás kultúrájában	73
<i>Galambos Attila</i> A globalizáció okozta problémák iránti érzékenyítés fogalmának pedagógiai vizsgálata	85
<i>Gyöngyösi Katalin</i> Többnyelvűség ma, holnap. Svájci nyelvpolitika a XXI. század fordulóján	121
<i>Horváth Norbert</i> A Csernobil jelenség 23 évvel a katasztrófa után	157
<i>Szigeti Eszter</i> „Bela Lugosi’s Dead”	173
Hermeneia – Értelmezés és megértés	
<i>Makk Krisztina</i> A művészet léte vagy a lét művészete? – Heidegger művészetfelfogása	193

Major Zoltán	
A „blaxploitation” film: afroamerikai identitás filmen az 1970-es években, a műfaj társadalmi-filmtörténeti előzményei és hatása	215
Mateisz Martin	
Temetővirágok avagy a zombifilm története és társadalomkritikai kontextusai	249
Garami András	
Mitikus idő és mitikus szövegek fantasy regényekben	281
Somfai Katalin	
A Szkhárosi Horvát András műveiben megjelenő szentkultusról	297
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjainak OTDK-n és KTDK-n elért helyezései, különdíjai	313

A globalizáció okozta problémák iránti érzékenyítés fogalmának pedagógiai vizsgálata

A Globális nevelés program magyarországi helyzetének elemező bemutatása

KÉSZÍTETTE: GALAMBOS ATTILA

„Ez idő szerint az emberiség kilátásai a jövőre nézvést rendkívül borúsak. Felettebb valószínű, hogy nukleáris fegyvereit önmaga ellen fordítva gyors, de a legkevésbé sem fájdalommentes öngyilkosságot követ majd el. S még ha ez nem történne is meg, lassú halál fenyegeti, mert megmérgezi, mellest pedig megsemmisíti a környezetet, amelyben és amelyből él. Még ha idejekorán megálljt parancsolna is vak és hihetetlenül ostoba ténykedésének, ki van téve annak a veszélynek, hogy fokozatosan elsovadnak mindazon tulajdonságai, amelyek emberi voltát alkotják. Számos gondolkodó felismerte ezt, és jó néhány könyv tartalmazza azt a felismerést, hogy a környezetpusztítás és a kultúra „hanyatlása” kéz a kézben járnak...”

Konrad Lorenz

BEVEZETŐ¹

Unokaöcsém kilenc éves. Van mobiltelefonja, e-mail címe, Iwiw profilja. Délutánonként amerikai rajzfilmeket néz a televízióban, török együttesek számait hallgatja a zenecsatornákon és japán szoftvereket használ a számítógépén. Volt a párizsi Disneyland-ben, ahová repülővel vitte el édesapja. Két nyelvet tanul az iskolában, ahová majdnem minden nap autóval viszik. Néha a McDonald's-ban, néha kínai étteremben eszik, de gyakran spanyol banánt, holland sajtót, román vajkrémet fogyaszt. Coca Colát iszik, aminek

¹ A szöveg a 2008-as OTDK dolgozatom rövidített változata. Kiszedtem a szövegből a mellékleteket, illetve a hosszadalmasabb magyarázatokat, melyek nélkül is érthető a koncepcióm. A szöveg bizonyos részeit (például a bevezetőt és a globális nevelés történetét bemutató részt) publikáltam máshol is, amikre a bibliográfiában utalok.

üres, műanyag palackját nem a szelektív hulladékgyűjtőbe dobja, és még véletlenül sem „tápossa laposra”. A ruháit Thaiföldön varrják, a cipőjét pedig Koreában.

Mikor megkérdeztem tőle tudja-e, kik készítik ruháit, tudja-e, mennyit utazik az a banán, amit jóízűen majszol, és ez az út mennyi energiát emészt fel, tudja-e, mennyi pénzért dolgoznak azok, akik leszedik neki a banánfáról, vagy azok, akik a cipőjét varrják, van-e fogalma róla, mennyi mérges gázt bocsátott ki az a repülő, ami Franciaországba vitte, ismeri-e az *ökológiai lábnyom*, vagy a *fenntartható fejlesztés* fogalmát, tudja-e, mi a különbség a multinacionális és transznacionális cégek között (miközben folyamatosan ezek termékeiért rájja szülei fülét), meg tudja-e fogalmazni mit jelent az, hogy „globalizáció”, akkor csak kérdően nézett rám. Az édesapja pedig megkér, hogy ne terheljem feleslegesen a gyereket butaságokkal. Pedig mindkettőjük (mindannyiunk) életét behálózta a globalizáció.

Érdekes módon, mikor unokaöcsémrel különféle szituációs játékokat játszom, vagy nem direkt módon beszélgetek vele a globalizált világunkban zajló dolgokról, meglepő kíváncsiságot és még meglepőbb *érzékenységet* mutat a legváltozatosabb problémák iránt is. Természetesen nem beszélek neki a kínai gyerekmunkáról és a klímaoszillációról, de véleményem szerint, ha intézményesített keretek között hallana a világban sürgős orvoslást igénylő nehézségekről, akkor Ő, mint a jövő generációja, sokkal fogékonyabb lenne ezek megoldására.

Unokaöcsém nem különleges gyerek. Teljesen átlagos (természetesen amennyire egy individuum „átlagos” lehet), normális fiú. Ezért ha Ő fogékonyságot mutat, akkor miért ne gondolhatnánk, hogy a legtöbb gyerek figyelmét és érdeklődését felkelthetnénk a globális jelenségek iránt?

Egy globális struktúrában ébredünk, abban élünk nap mint nap, és mikor kikapcsoljuk az Ikeában vásárolt kislámpánkat, majd álomra hajtjuk a fejünket, talán a globalizációról álmodunk. Az én unokaöcsém pedig nem tudja mit jelent ez a szó. Pedig a globalizációs folyamat és hatásainak a feloldozása tanulható, tanítható.

PROPOZÍCIÓ

Dolgozatom témája egy olyan újszerű nevelési paradigma bemutatása, amit jobb híján „*globális nevelésnek*” hívhatunk, és jelenleg civil szervezetek munkájában valósul meg. Célja - elsősorban - az állami oktatási rendszerben tanuló fiatalok felkészítése a globalizációs folyamatok hatásaira, illetve

figyelmük felkeltése, hogy ennek a folyamatnak az esetleges káros hatásai ellen ők is sokat tehetnek, azaz, hogy érzékennyé váljanak a világban megjelenő és feldolgozható problémák iránt. Munkám végén röviden kitérek arra, hogy *a globális neveléssel foglalkozó civil szervezetek milyen módokon integrálják programjaikat az állami oktatásba*, és hogy ezekből milyen konkrét tapasztalatokat szűrhetünk le.

Ennek a nevelési programnak elemző bemutatásához, és értelmezéséhez szükségesnek tartom *a globalizáció fogalmának bevezetését*, amit munkám legelején teszek meg. Ebben a részben tömören vázolom, hogy milyen módokon gondolkodhatunk a globalizációról, majd kitérek arra, hogy milyen nehézségek adódnak ebből a jelenségből. A teljesség igénye nélkül megemlítek néhány problémát, amelyet a globális nevelés határozottan megcéloz, és próbál feldolgozni, viszont bővebb kifejtésüktől tartózkodom, lényegesebb kritika nélkül úgy fogadom el azokat, mint valóban adott problémákat.

Később, a globális nevelés világméretű programját mutatom be. Áttekintem azokat *a jelentős történelmi eseményeket*, melyek serkentették a globális nevelés létrejöttét. A továbbiakban kitérek a globális nevelés *elméleti hátterére*, melyek meghatározzák *stratégiáit, metódusait*, és hosszabban vizsgálom az úgynevezett *nem-formális és kooperatív nevelés* fogalmait, ami a globális nevelés lényeges technikái, mivel ezekkel hatékonyabban lehet érzékenyíteni, mint a száraz információk forntális átadásával. Munkámban hosszabban írok az érzékenyítés fogalmáról és annak nevelésfilozófiai aspektusairól.

Dolgozatomban kitérek egy rövid leírással a „civil szervezet” fogalmára, de bővebb feldolgozásától tartózkodom, mivel dolgozatomnak nem képezi tárgyát a civil szervezetek belső struktúrájának kifejtése. Némi fogalmi tisztázás után bemutatom a *magyarországi globális neveléssel foglalkozó civil szervezetek munkáját*, és reményeim szerint választ találok arra a kérdésre, hogy milyen módokon, stratégiákon és kapcsolati hálókon keresztül építik be globális nevelés programjukat az állami oktatásba.

Végül néhány példával szeretném bemutatni a globális nevelés érzékenyítésének (rész)eredményeit, átlátmasztva koncepcióm azon állítását, mely szerint a globális nevelés program képes a gyerekekben olyan gondolatokat clindítani, melyeken keresztül változtathatnak környezetükön. Az érzékenyítés eredményeit elsősorban empirikus, kvalitatív módszerekkel mértem fel, melynek eredményeit a mellékletekben mutatom be.

Dolgozatom végén kitérek a magyarországi globális nevelés program nehézségeire. Itt utalok a finanszírozási és lekövethetőségi problémákra.

Munkámban nem célozom választ találni arra, hogy a globalizáció jó vagy rossz jelenség-e. Feltehetően ezt az évszázadok óta tartó folyamatot nem is lehet a jó és a rossz dichotómiájába helyezni, hiszen a legtöbbször által ismert pozitív, és sokaknak rejtve maradt negatív oldali is vannak; nem a globalizációval, mint jelenséggel foglalkozom, hanem egy, a globalizáció jelenségére a civil szférában megjelent pedagógiai reakcióval, illetve ennek egy konkrét céljával.

1. GLOBALIZÁCIÓ

1.1 Mi az a globalizáció?

Globalizációról gyakorlatilag onnantól kezdve beszélhetünk, amióta az emberekben tudatosult, hogy egy Föld nevű bolygón élnek, ahol különböző földrészekben, különféle emberek léteznek. Azonban a globalizáció fogalmának rengeteg meghatározásával találkozhatunk; a *Globalizációs túlélőkönyv középiskolásoknak* című kiadvány például így ír róla: „Napjaink gyakran használt fogalma a globalizáció, amely a nemzeti kereteken túlmutató társadalmi-gazdasági-kulturális nemzetköziesülést, és a világ gazdasági rendszereinek egyesülését jelenti.”² Kiss Endre szerint a „globalizáció olyan átfogó, mindenkit érintő egyes problémák tudománya, amelyek az egész emberiséget új módon, kvalitatívan, tendenciájukban egyenesen egzisztenciálisan is érintik.”³ Helmut Schmidt pedig négy rövid, személyes példával írja le a globalizáció jelenségét, melyek az információk nyílt áramlására, a gazdaság globalizálódására, a távolságok megtételére szánt idő rövidegére és a pénzmozgások összefonódására utalnak.⁴

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a globalizációnak több, de legalább négy szintjéről van tudomásunk. Beszélhetünk *kulturális, gazdasági, technikai és társadalmi* globalizációról.

Ez a négy szint azért fontos, mert egyrészt, külön-külön ezek a szintek írhatják le a globalizációt mint folyamatot, másrészt ezeken keresztül feltekinthetjük a hatásait. Természetesen ez a négy szint nem választható

² Barta Géza, Blahó György szerk.: *Globalizációs túlélőkönyv középiskolásoknak*. Budapest, Anthropolis, 2007, 6. old.

³ Kiss Endre: *A globalizáció társadalomfilozófiájához*. <http://www.szochalo.hu/szochalo-tudomany/hircentrum/article/100110/750/page/1/>

⁴ Helmut Schmidt: *A globalizáció*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999, 10-12. old.

élesen külön. Ezek egy rendkívül összetett hálózatban forrnak egységgé, úgy, hogy számos fogalom jellemezheti a különféle szinteket (például a technikai globalizáció alszintje lehet az információs globalizáció, de az információáramlás hatással van a másik három globalizációs szintre is).

Azzal a legtöbb globalizációt megfogalmazni próbáló munka egyetért, hogy a globalizáció szükségszerű hatással van az emberiségre (ezen belül az egyes személyekre is), és kihívást jelent számukra, úgy hogy mindenki vissza tud hatni a globális folyamatokra.

A globalizáció fogalmával olyan társadalmi folyamatokat jelölünk, amely mindenkit érint, határokon átívelő, nem nemzeti és hatását a társadalmon belül mindenhol érezzük. A fent említett definíciók azonban nem utalnak arra, hogy milyen új keletű problémákat hordoz magában.

1.2 Mi a baj a globalizációval?

Azzal az *alterglob*⁵ mozgalom civil résztvevői, illetve számos tudós is egyetért,⁶ hogy a globalizáció – bár rendkívül hasznos következményei vannak – rengeteg nehézséget is okoz, vagy régebbi problémákat tesz nyilvánvalóvá, lokalizálhatóvá. 2002-ben Johannesburgban, a Fenntartható Fejlődés Világkonferencián a globalizációhoz kapcsolódó terv elismeri, hogy a globalizációnak vannak jó és rossz oldalai. Eszerint, miközben új lehetőségeket nyújt a világgazdasági növekedéshez és a magasabb életszínvonal eléréséhez, a szegényebb országok különleges hátrányokat szenvednek, s emiatt sürgősen bevonandók a profitálók körébe.⁷ A teljesség igénye nélkül megemlíthetjük még problémaként a következő jelenségeket: kultúrák eltűnése, uniformizálódás, szegénység, a világ fejlett észak és szegény délre szakadása és ezek közötti távolság növekedése, kizsákmányolás, médiamanipuláció, emberi jogok megsértése, környezetszennyezés, klímaváltozás, xenofóbia, homofóbia, rasszizmus, állandósult fegyveres konfliktusok, fegyverkezés, túlter-

⁵ Az „alterglob” kifejezés az alternatív és a globalizáció szavak összevonásából született. Az alterglob szervezetek tehát a jelenlegi globalizációs folyamatok helyett egy alternatív, pozitívabb, igazságosabb globalizációt képzelnek el. A mozgalmat gyakran összekeverik az „antiglobalista” mozgalommal. Háttér: www.vedegylet.hu

⁶ A globalizáció jelenségével vagy a globalizáció hatásainak részterületeivel számos, különböző tudományos szférában tevékenykedő kutató foglalkozik, mivel ezek a problémák gazdasági, társadalmi, környezeti szempontú kérdéseket is felvetnek. Rengeteg nevet fel lehet sorolni: a közgazdász Amartya Sen és Robert Went, a nyelvész-filozófus Noam Chomsky, a fizikus Stephen Hawking, a filozófus Lányi András, a szociológus-társadalomkutató Naomi Klein, a politikus Al Gore, a biológus Konrad Lorenz és még sokan mások különböző szempontokból értékelik mostani életvitelünk fenntarthatatlanságát.

⁷ Háttér: Fenntartható fejlődés honlap: <http://www.ff3.hu/stock.html>

melés, túlfogyasztás, természeti erőforrások kimerítése, tömeges migráció, túlnépesedés, stb. Ezeket a nagyon általános fogalmakat több szempontból is lehet célirányosítani: A Millenniumi Fejlesztési Célok nyolc pontban határozzák meg azokat a súlyos problémákat, amelyeket meg kell oldani (ez később is szóba kerül), az Anthropolis Egyesület tizenkét konkrét pontban definiálja a világ problémáit,⁸ de Konrad Lorenz például a civilizált emberiség nyolc halálos bűnéről beszél,⁹ Aldous Huxley pedig egy tizenkét pontos manifesztumban szólítja meg az embereket.¹⁰

Mivel a fentebb említett probléma-csomag komplex megoldásokat igényelnének, ezért nem lehet elvárni, hogy a globális nevelés ezekre mind, külön-külön felkészítse a diákokat (vagy az embereket), de ezek a csomagok számos olyan ponton keresztezik egymást, amire a globális nevelés program is reagálni próbál. Azonban azt a szükséges igényt, hogy a globális nevelés érzékennyé tegye az embereket a világban zajló folyamatokra, és így globális változás esélyeit készítse elő, talán megfelelően alátámasztja ez a számos hivatkozás.

Az alterglob mozgalom civil szervezetei alapvető feladatuknak tekintik, hogy ezeket a tényeket felkutassák, feldolgozzák és beépítsék figyelemfelkeltő programjaikba, melyek jelenthetik például különféle kiadványok megjelentetését, vagy akár utcai, figyelemfelkeltő demonstrációk szervezését, de ezeknek a programoknak a változatossága csupán a szervezetek aktivistáinak kreativitásán múlik.

2. A GLOBÁLIS NEVELÉS TÖRTÉNETE

A globális nevelést az a felismerés hívta életre, hogy a globalizáció olyan új és komoly konfliktusokat okoz, amelyek eddig ismeretlenek voltak, vagy legalábbis kevésbé nyilvánvalóak, és ha ezeket nem próbáljuk közösen feldolgozni, megoldani, és ebbe a megoldási folyamatba *mindenkit* bevonni, akkor annak végzetes következményei lehetnek. Ezért a globális nevelés története nem tekint vissza hosszú múltra, létrejöttében pedig két megha-

⁸ Éhínség, világméretű szegénység; ivóvíz hiánya; AIDS és egyéb járványok; túlnépesedés; környezetszennyezés és klímaváltozás; emberi jogok; családon belüli erőszak; fegyverkezés; menekültek, migráció; rasszizmus és kirekesztés; irástudatlanság; kábítószer. Frida Balázs: *A világ 12 problémája és amit te tehetsz*. Budapest, HAND-Anthropolis, 2007

⁹ Túlnépesedés; az élettér pusztulása; versenyfutás önmagunkkal; az érzelmek fagyhalála; genetikai összeomlás; a tradíciók összeomlása; a dogmák ereje; az atomfegyverek. Konrad Lorenz: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Budapest, Cartaphilus Kiadó, 2001

¹⁰ Aldous Huxley: *Visszatérés a szép új világhoz*. Dee-Sign Kiadó, Budapest, 2000

tározó tényező játszott fontos szerepet. Ezek a nagy, nemzetközi- (ENSZ, Európai Tanács), és civil szervezetek munkái, melyek hatottak egymásra és inspirálták a másik tevékenységét. A nemzetközi szervezetek fontosságát a globalizáció problémájának felismerése után, az alapelvek lefektetésében lehet látni, illetve a civil szervezeteknek nyújtott anyagi támogatásban (amihez azok pályázatokon keresztül tudnak hozzájutni), akik pedig a gyakorlati tevékenységeket végzik.

Az 1972-ben, Stockholmban megrendezett ENSZ-konferencián fogalmazták meg először a környezet és a társadalom világméretű válságának problémáját.¹¹ A világszervezet, miután részletesebb vizsgálatot tartott ebben a témában, életre hívta a *Környezet és Fejlődés Világbizottságot*,¹² melynek elnöke Gro Harlem Brundtland norvég politikusasszony volt. A bizottság 1987-ben megjelent, *Közös Jövők*¹³ című jelentése már tartalmazza a *fenntartható fejlődés*¹⁴ fogalmát, mely a globális nevelés egyik alapfogalma az *ökológiai lábnyom*¹⁵ mellett.

Az Európai Tanács által 1990-ben, Lisszabonban létrehozott *Észak-Dél Központ* (North-South Centre of the Council of Europe), hivatalos nevén az *Európai Központ a Globális Egymásrataltsággért és Szolidaritásért* (European Centre for Global Interdependence and Solidarity) koordinálja a Globális Nevelési Programot.¹⁶ Az Észak- Dél Központ legfontosabb céljai közé tartozik, hogy fejlessze az egymásrataltsággal kapcsolatos oktatást és információáramlást a világ polgárai között. Összetett tevékenysége Európa mellett Afrika, Ázsia és Latin-Amerika országaira terjed ki.¹⁷

¹¹ Az általam is felsorolt történelmi eseményekre hivatkozik a *Fenntartható fejlődés honlapja*. Információimat részben innen vettem át. <http://www.ff3.hu/stock.html>

¹² Bővebben: Kiss Ferenc: *Fenntartható fejlődés*. <http://www.nyf.hu/others/html/kornyezettud/megujulo/Fenntarthato%20fejlodes/Fenntarthato%20fejlodes.html>

¹³ <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

¹⁴ A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely biztosítani tudja a jelen szükségleteinek kielégítését anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk lehetőségeit saját szükségleteik kielégítésére. A fogalom a fenntartható gazdasági, ökológiai és társadalmi fejlődést jelenti.

¹⁵ Az ökológiai lábnyom kifejezi, hogy adott technológiai fejlettség mellett egy emberi társadalomnak milyen mennyiségű földre, vízre és energiára van szüksége önmaga fenntartásához és a megtermelt hulladék elnyeléséhez, mindezt hektárban kifejezve. A fogalom William Rees és Mathis Wackernagel kanadai ökológusoktól származik. Ez az érték kiszámítható egyes emberekre, csoportokra, régiókra, országokra vagy vállalkozásokra is.

¹⁶ Bővebben: http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/default_EN.asp

¹⁷ Háttér: Berez Ági szerk.: *Globális nevelés - Oktatócsomag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez*. Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2006, 13. old.

Az ENSZ 1992-ben Rio de Janeiróban tartott konferenciáján, amely mérföldkőnek számított a környezet védelmének és a környezeti nevelés előremozdításának érdekében, a tízezer fős nemzetközi küldöttség több közös dokumentumot és két egyezményt dolgozott ki:

- A „*Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről*” a fenntartható fejlődés 27 alapelvét tartalmazza;
- A „*Feladatok a XXI. Századra (Agenda 21)*” a környezet és fejlődés kapcsolatrendszerével foglalkozik;
- A „*Nyilatkozat az erdőkre vonatkozó elvekről*” az erdők környezetvédelemben betöltött szerepére figyelmeztet;
- A „*Biológiai Sokféleség Egyezmény*” két nagy területet ölel fel: a természetvédelmet, illetve a genetikai erőforrások biotechnikai módszerekkel való hasznosítása révén keletkező hasznos méltányos elosztását¹⁸.

2000-ben 189 ENSZ tagállam kötelezte el magát, hogy 2015-ig egy nyolc pontban megfogalmazott programot hajt végre. A tervezet neve Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals (MDG)) és a globális nevelés program céljainak egyik alappillére.¹⁹ Az ENSZ döntése értelmében ezeket a célkitűzéseket a civilek bevonásával lehet megvalósítani. Magyarországon az egyik legnívósabb, globális neveléssel foglalkozó szervezet állandó érvei között szerepel az MDG. Azonban az általuk megjelentetett *Egyenesen a globalizációról* című kiadványukban Balogh Réka komolyan kritizálja az MDG eddig elért eredményeit.²⁰

A globális nevelés történetének egyik, ha nem a legfontosabb és legjelentősebb mozzanata, ami napjainkig erősen meghatározza a globális nevelésről való gondolkodást, a hollandiai Maastrichtban tartott *Global*

¹⁸ Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről: <http://www.foek.hu/zsibongo/egyezm/agenda21/rioniyil.htm>, Feladatok a XXI. Századra (Agenda 21): <http://www.foek.hu/zsibongo/egyezm/agenda21/agenda21.htm>, Nyilatkozat az erdőkre vonatkozó elvekről: <http://goliat.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/kornyeztvedelem/Fogalomtar.doc>, Biológiai sokféleség egyezmény: <http://biodiv.kvvm.hu/convention>

¹⁹ Millenniumi Fejlesztési Célok: 1. A súlyos szegénység és éhínség leküzdése; 2. A mindenkire kiterjedő alapkülső oktatás; 3. A nemek közötti esélyegyenlőség előmozdítása 4. A gyermekhalandóság csökkentése; 5. Az anyák egészségének védelme, a gyermekágyi halálozás csökkentése; 6. A HIV/AIDS, a malária és egyéb betegségek leküzdése; 7. Fenntartható fejlődés környezeti szempontból; 8. A világ országainak együttműködése a fejlődés érdekében.

²⁰ Balogh Réka: *Félig teli vagy félig üres? A Milleniumi Célokról*. in.: *Anthropolis* 4. 1-2, 2007, 8-17.old.

Educaiton in Europe to 2015 kongresszus, melyet az Észak-Dél Központ szervezett. A kongresszuson kétszáz delegált, több mint ötven országból – beleértve az Európai Unió számos tagországát, ázsiai, afrikai, latin-amerikai országokat – megpróbált olyan elméleti és gyakorlati ütemtervet kidolgozni, mely illeszkedik a MDG célkitűzéseikhez és megpróbálja elősegíteni annak megvalósítását. A globális nevelés koncepciója tehát a MDG egyik gyakorlati programja lehet az oktatásügyben, melyben Magyarországnak is részt kell vennie. Ezt a megvalósítási tervet kiegészíti számos, a globális nevelés gyakorlatához kapcsolódó fejezet, illetve elkötelezettség megerősítése, hogy a civil szférának és a politikai szintnek együtt kell dolgoznia egy megfelelő kapcsolati háló kiépítésén és annak hatékony működésén. Dolgozatomban számos helyen utalni fogok a kongresszus szövegére, vagy olyan hivatkozásokra, melyek a deklaráció szövegét gondolják tovább.

2003-ban a harmadik, Porto Alegreben megtartott Nemzetközi Szociális Fórumon (World Social Forum), melynek jelmondata a „Lehet Más a Világ” volt, civil szervezetek és magánszemélyek olyan cselekvési tervet dolgoztak ki, amely a mai napig mélyen meghatározza az alterglob gondolkodást, így a globális nevelés céljait és attitűdjét is. Ezen a fórumon a híres nyelvész, filozófus, gondolkodó, aktivista Noam Chomsky is részt vett.²¹

Azonban a számos külföldi esemény mellett 2008-ban hazánkban is jelentős dolog történt a globális nevelés szempontjából. Az említett év nyarán, június 5-én megnyílt az első magyar Globális Nevelés Tudásközpont,²² ami számomra nyilvánvalóvá teszi, hogy a globalizáció kritikai oktatása fontos és aktuális feladat.

3. A CIVILEK

3.1 Kik azok a „civillek”?

A globális nevelés programban a civil szervezeteknek kiemelt szerep jut. Egyrészt ma Magyarországon elsősorban civil szervezetek foglalkoznak globális neveléssel, másrészt az érzékenyítés feladatának elvégzéséhez – azaz, hogy a programban részt vevő diákok (vagy emberek) megértsék, érezzék és átérezzék a globalizáció okozta problémákat és azok megoldásában részt vegyenek – hiteles emberek részvételére van szükség. Ezt a *hitelességet*, ha

²¹ Információk a fórumról: http://en.wikipedia.org/wiki/World_Social_Forum és a Lehet Más a Világ weblapon: <http://www.lmv.hu>

²² <http://www.globedu.hu/>

mással nem is, hát egy ellenőrizhető, leinformálható, alapító okiratokkal és gyakorlott munkatársakkal dolgozó civil struktúrával ellenőrizni lehet. Természetesen nem csak a hitelesség zsinórmércéjét biztosítja az ellenőrizhetőség, hanem védelmet is nyújt, illetve biztosítékot arra, hogy az esetleges foglalkozásokon semmi olyan ne hangozzon el, ami vállalhatatlan. Egy foglalkozás eredménye ne uszítás és kirekesztés, hanem aktivizálás legyen. Érdekes, hogy az általam kutatott civil szervezeteknél egyre jellemzőbb, hogy képzett pedagógusok dolgoznak a globális nevelés munkacsoportokban. Tehát egy civil szervezeten keresztül tanítanak (globalizációt), nem pedig az intézményesített oktatásban keresnek maguknak lehetőséget a globalizáció kérdéseinek boncolgatására. Mindemellett a civil életben is aktív szerepet vállalnak, kampányokat vezetnek, demonstrációkat szerveznek, nem utolsósorban pedig embereket próbálnak bevonni ezekbe a munkákba. Így egy globalizációt oktató globális nevelő nem „csupán” tanár, hanem aktivista is, és azt hiszem, ez az aktivista jelző tesz lényeges különbséget közte és egy „sima” földrajz, történelem, filozófia tanár között. A globalizációról való beszéd, és az ezzel kapcsolatos oktatás újszerű módokon nyilvánul meg, ezért el kell képzelnünk, hogy lehetséges egy olyan koncepció, ami az intézményesített oktatásban nem csupán tanárokat foglalkoztat, hanem „aktivistákat” is, aki rendszeresen órákat, foglalkozásokat tartanak. Ezek után szükségesnek találom, hogy a globális nevelés és a civil szervezetek kapcsolatáról szóló fejezetemet egy, a civil szervezeteket bemutató, rövid bekezdéssel kezdjem.

A *civil szervezet* (NGO – Non Government Organization, azaz nem kormányzati szervezet)²³ egy olyan jogszerűen megalkotott alapszabállyal, világos céllal és látható tevékenységekkel, valamint irányító testülettel rendelkező helyi, országos vagy nemzetközi csoport, amely jogosult tagságának nevében fellépni. Rendszerint non-profit szervezet, a kormányzati szervekkel, az üzleti szféra résztvevőivel, vagy politikai pártokkal fennálló kapcsolatok nélkül. Célját általában a társadalmi jólét elősegítése, a szociális és jogi problémák felvetése és megjelenítése által érhetjük tetten, és

²³ A civil szervezet és a nem kormányzati szervezet kifejezések félreértésekre adhat okok. Egyrészt tapasztalatom szerint, nem minden civil szervezet szereti az NGO meghatározást önmagára nézve, azonban a nem kormányzati szervezet kifejezést a magyarnyelvű oldalak nem használják, ellenben a civil szervezet kifejezéssel. Én, dolgozatomban végig konzekvensen a „civil szervezet” meghatározást használom, az NGO fogalmát csak a bevezetőben vázoló fel.

azáltal, hogy más demokratikus intézményekkel együtt hozzájárul a civil társadalom fejlődéséhez és haladásához.²⁴

A globális neveléssel foglalkozó civil szervezetek általában pályázatokon szerzett pénzekből finanszírozzák programjaikat, azaz a non-profit státusz nem sérül. Ellenben ez a finanszírozási forma gyakran komoly nehézségeket okoz, pont az érzékenyítés eredményeinek felmérésében. Ha ugyanis a pályázati pénz elfogy, a civil szervezetek kivonulnak az adott iskolából (területről), így gyakran semmilyen visszajelzést sem kapnak munkájuk eredményességéről vagy eredménytelenségéről.

Egy pozitív külföldi példával élve, Portugáliában tananyagváltozás zajlott le néhány évvel ezelőtt, melynek folyamán civil szervezeteket is bevontak a tanárképzésbe és a kötelező tananyag kidolgozásába, hogy az iskolai rendszer alkalmazkodni tudjon a megváltozott elvárásokhoz, és hogy kialakítsa az emberekben a lokális és globális szinteken való aktív részvétel igényét. A Portugál módszer az iskolát olyan közegnek tartja, amelynek tudatosítania kell a polgároknak, hogy milyen a világ, ahol élnek, és milyen módokon tudják a békét fenntartani, hogyan tudnak részt venni a társadalmi folyamatokban.²⁵

3.2 HAND szövetség, Globális Nevelés Munkacsoport

Lényeges hangsúlyozni azt az újfajta stratégiát, amit a civil szervezetek és aktivisták lehetséges integrálása jelent a közoktatásba a globális nevelés kapcsán. A globalizációs problémákra való érzékenyítés társadalmi és oktatáspolitikai szempontból is megváltozott látásmódod igényel, mind az intézményesített oktatáspolitikától, mind a civil szférától. Azonban a civil társadalom készen áll ezeknek a kihívásoknak megfelelni. 2003-ban a fejlesztési és humanitárius területen dolgozó magyar nonprofit szervezetek szükségesnek ítélték egy, a magyar NGDO-kat (Non-governmental Development Organisation – Nem kormányzati, fejlesztési célú szervezetek) tömörítő szervezet létrehozását, ami a HAND elnevezést kapta.²⁶ „Az Egyesület tagok által meghatározott küldetése, hogy a tagszervezetek fejlesztés és humanitárius segítyezés terén szerzett évtizedes tapasztalatát hasznosítva

²⁴ Háttér: www.meoszinfor.hu/diszkr/doc/ngo-szerepe.doc

²⁵ Outcomes and Papers of the Europe-wide Global Education Congress Maastricht, The Netherlands 15th-17 th November 2002: *Global Education in Europe to 2015 Strategy, policies, and perspectives*. 63.old.

²⁶ Hungarian Association of NGOs for Development and Humanitarian Aid – Nemzetközi Humanitárius és Fejlesztési Civil Szövetség; www.hand.org.hu

hozzájáruljon egy fenntartható fejlesztést szolgáló, átlátható nemzetközi együttműködési politika kialakításához, és ennek során szakmai együttműködő partnere legyen a magyar kormányzati szervezeteknek.”

A szervezet több munkacsoportja között Globális Nevelés Munkacsoport is működik, mely több civil szervezetet tömörít.²⁷ A szervezet globális nevelés definíciója legitimálja az általam felvetett kérdés létjogosultságát, azaz, hogy a globalizáció problémái iránti érzékenyítésre az intézményesített oktatásban is reflektálni kell képzett, civil aktivisták bevonásával: „A globális nevelés a globalizáció által létrehozott és felismert – társadalmi, gazdasági, technológiai, politikai, demográfiai és környezeti – egyenlőtlenségek, globális folyamatok megismerését szolgálja. Ezt egy dinamikus, aktív tanulási folyamat, szemléletformálás keretében éri el, mely az állandóan változó globális társadalom, ezzel kapcsolatban az én és tágabb környezete viszonyára fókuszál. Globális folyamatokban értékeli az egyén helyét, szerepét, esetleges felelősségét és feladatait. A megismerés útján nyitott gondolkodásra, kritikus szemléletre, globális szolidaritásra, felelősségvállalásra és tudatos cselekvésre sarkall. A globális nevelés célja az attitűdök és kompetenciák fejlesztése annak érdekében, hogy az egyén *érzékenyebbé váljon*, társadalmi részvétele növekedjen, valamint a jövő generációk iránti felelőssége kialakuljon.”²⁸

A HAND szervezet munkája nem merül ki abban, hogy egy munkacsoportba tömöríti a globális neveléssel foglalkozó szervezeteket, hanem többek között a maastrichti konferencián meghatározott politikai szféra és a civil szféra közti kommunikációt is megpróbálja elősegíteni azzal, hogy a globális nevelés közoktatásba történő integrálásával kapcsolatos programcsomagot nyújt be az Oktatásügyi Minisztériumnak. De számos kiadványt, segédanyagot adtak ki, illetve segítik a munkacsoportban tevékenykedő civil szervezetek munkáját, például pályázatok kezelésével.

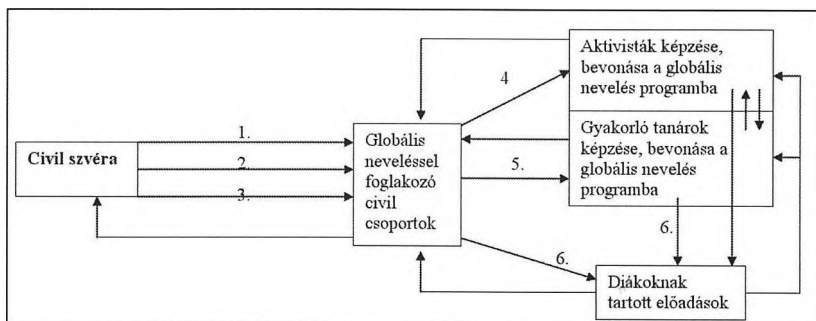
²⁷ A munkacsoport jelenlegi (2008 november) tagjai: Afrikáért Alapítvány, Anthropolis Egyesület, Artemisszió Alapítvány, BOCS Alapítvány, Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet), Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA), Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat (MÖSZ), Magyar Önkéntesküldő Alapítvány, Planet Alapítvány, UNICEF Magyar Bizottság, Védegylet, Zöld F fiatalok Egyesület (ZÖFI), Zöld-Híd Alapítvány és független szakértők

²⁸ HAND Globális nevelés munkacsoport: *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk*. 2008, 5. old.

3.3 A globális nevelés a civil szférában (az érzékenyítés eredményességének egyik módja)

Ha a globális nevelés és a civil szervezetek kapcsolatáról beszélünk, legalább három csoportot figyelhetünk meg. Hangsúlyozni szeretném, hogy a civil szervezetek maguk is komplex tevékenységi körökkel dolgoznak, ezért a csoportfelosztásban gyakran átfedések lehetnek. Mivel a civil szférát szinte átláthatatlan összefonódások jellemzik, nem célom, hogy teljes képet adjak a globális neveléshez közvetve kapcsolható civil szervezetek repertoárjából. Ehelyett néhány konkrét, de jellemző példával szeretném alátámasztani azt a koncepciómat, miszerint a globális neveléssel foglalkozó civil szervezetek különféle módokon tudják segíteni egymás munkáját, és ezáltal találnak utat a közoktatáshoz.

1. ábra: A Globális nevelés „útja” (Saját szerkesztés)

A civil szférából kiemelve az első csoport, ami közvetve kapcsolható globális neveléshez, azok a szervezetek lehetnek, akik specializálódott tevékenységük miatt nehezen tudnak kitérni a globális nevelés részterületeire, azonban a civil szférában végzett munkájuk, illetve tapasztalataik könnyen illeszthetők a globális nevelés teljes, interdiszciplináris koncepciójába²⁹ (1.). Az *Afrikáért Alapítvány* (www.afrikaert.hu) például (legjobb tudomásom szerint) soha nem tartott olyan, átfogó, interdiszciplináris globális nevelés foglalkozásokat, melyek több, a globális neveléshez kapcsolódó részterületet is érintettek volna a profiljukon kívül, azonban több helyen találkoztam olyan forrásokkal, melyek rájuk hivatkoznak, illetve a *Szint az iskolába!* program keretében France Mutombo Tshimuanga, az Afrikáért Alapítvány vezetője is előadást tartott.

²⁹ A globális nevelés részterületeiről bővebben írni fogok a *nem-formális oktatás a Globális nevelésben* című alfejezetben.

A második csoportba olyan civil szervezetek illeszthetők, amik maguk nem folytatnak globális nevelés képzést, de kiadványaik konkrétan beilleszthetők a globális nevelés anyagai közé, és hasznos, gyakran nélkülözhetetlen információkkal szolgálnak (2.). Budapesten a *Tudatos Vásárlók Egyesülete* (www.tve.hu), melynek legfontosabb üzenete a fenntartható fogyasztás, több kiadványa rendkívül hasznos segédanyag a globális neveléshez, bár ők maguk soha nem vettek részt kifejezetten ebben a munkákban. Törekvésük elsősorban, hogy információs és propagandatevékenységet folytassanak. Ők jelentették meg a *Youth X Change* című útmutatót, amit több globális neveléssel foglalkozó civil szervezet használ, és Naomi Klein *No Logo*³⁰ című könyvét is, melyet az alterglob mozgalom egyik alapműveként tartanak számon.

A szintén budapesti *Védegylet* (www.vedegylet.hu) tevékenységeit eddig számos módon is sikerült integrálni a globális nevelés programba. A Védegylet is rengeteg kiadványt adott ki alterglob témában, de ők koordinálják Magyarországon az úgynevezett „Globál projekt” (www.globalprojekt.hu) programot, melynek keretein belül több kritikai film került globális nevelés előadásokba, illetve a méltányos kereskedelem munkacsoportjuk³¹ jó néhány, a témához kapcsolódó képzést tartott eddig.

A harmadik csoport azokat a szervezeteket jellemzi, melyek egyik konkrét tevékenységi köre a globális nevelés (3.). A budapesti *Anthropolis* (www.anthropolis.hu) adta ki a *Globalizációs túlélőkönyv középiskolásoknak*³² című tankönyvet, ami a legszínvonalasabb oktatókönyv ebben a témában, de több kiadványuk is szervesen kapcsolódik a globális neveléshez. Emellett ők üzemeltetik a Globális Nevelés Tudásközpontot is. A globális nevelés programban részt venni kívánó pedagógusokat vagy civileket a *Planet Alapítvány* (www.planetclub.hu) és a *Zöld Fiatalok Egyesülete* (www.zofi.hu) képzzi a fővárosban, a Zöld Fiatalok Egyesülete rendszeresen járja a budapesti iskolákat a Tükörben a Világ (www.tukorbenavilag.blogspot.com) elnevezésű programjával.

³⁰ Naomi Klein: *No Logo*, Budapest, TVE, 2004. Klein ebben a könyvben kifejti, hogy az olyan transznacionális vállalatok mint a Nike konkrét termék helyett logókat, brand-eket árulnak. Tulajdonképpen úgy manipulálják az embereket, hogy ha azok a cégek logóját meglátják, akkor egy pozitív, számukra kívánatos életstílus (a Nike-nál mondjuk a sportos) ugorjon be, amit mindenképpen el akarnak majd érni, hiszen csak így lehetnek divatosak, trendik. Ez a mentalitás túlfogyasztáshoz vezet.

³¹ <http://vedegylet.hu/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=79>

³² A tankönyvről bővebben: Galambos Attila: *Globalizációt tanulni*. In.: Képzés és gyakorlat 2008/1

Pécsen eddig két szervezet foglalkozott intenzívebben globális neveléssel. A *Zöld-Híd Alapítvány* (www.zold-hid.hu) évek óta rendez programokat Öko-kuckójában, illetve tart képzéseket középiskolákban, míg a *Zöld Fiatalok Egyesület Pécs* (www.zofipecs.blogspot.com) aktivistái több pécsi középiskolában tartották meg a Tüköben a Világ program foglalkozásait a 2007-es tanévben.

A felsorolt forrásokból építkezve pozícionálható egy globális neveléssel gyakorlati szinten és aktívan foglalkozó csoport. Ez a korábban meghatározott célcsoportoknak tart konkrét globális nevelés előadásokat. Tehát aktivisták képeznek aktivistákat, akik később szintén részt vesznek a globális nevelés gyakorlatában, amire jellemző példa lehet a PLANET Alapítvány *Szint az iskolába!* elnevezésű programja (4.). Mindez az jelenti, hogy a civil szervezetek munkatársai részt vesznek egymás képzésein, rendszeresen tapasztalatokat cserélnek, használják egymás kiadványait. Ezek a csoportok már foglalkoznak globalizációs problémákkal, érzékenyítésük megoldott. Ez a képzett aktivista kör további képzéseket tarthat gyakorló, érdeklődő tanároknak (5.), majd akár közösen, akár külön-külön eljuttathatják a globalizációval kapcsolatos információkat a diákokhoz (6.) különféle metódusokon és nem-formális módszereken keresztül. Ideális esetben, ebben a folyamatban állandó visszajelzések (feedback) vannak, hiszen ha a rendszer statikussá, egyirányúvá válik, akkor az információk egyes szinten megrekednek. Ha a diákok érzékenységének felmérése egyes témákhoz megszűnik, akkor érdektelenek, inaktívak lesznek a foglalkozásokon. Az érzékenyítéssel kapcsolatos legfontosabb célcsoport természetesen a diákok csoportja, hiszen elsősorban nekik – akik még soha nem hallottak ezekről az információkról az oktatásügyben, de legalább is nem ilyen módokon – kell a megfelelő módszerekkel átadni azt az attitűdöt, amivel cselekvő tagjai lesznek a globalizált társadalomnak.

Mivel a Globális nevelés képzések *nyitottak* – hiszen rendszerint nem az előadó mondja el az adatokat, hanem különféle módokon próbálja bevonni az résztvevőket a munkába a foglalkozásokon – ezért az általam szétválasztott mezők között gyakran átfedések lehetnek. A programokon minden érdeklődő részt vehet, és nem feltétlenül lesz produktív, azaz nem biztos, hogy a programokon résztvevő személyek bármikor előadásokat fognak tartani globális neveléssel kapcsolatban. Azonban az „aktivizált” személyek iskolákban kamatoztatják megszerzett tudásukat, programokhoz kapcsolódhatnak, maguk is „aktivisták” lehetnek. Nem elképzelhetetlen te-

hát, hogy egy diák, miután részt vett egy globális nevelés előadáson, később megtekint egy képzést, majd ő maga fog előadásokat tartani. Ez a nyitott struktúra lehetőséget ad erre.

4. A GLOBÁLIS NEVELÉS ELMÉLETE, GONDOLATISÁGA

A *környezeti nevelés* már nagyjából hatvan éve használatos fogalom, s célja a világgal való minél harmonikusabb együttélésre nevelés. Később megjelentek a környezeti nevelés „testvérei”, a *fenntarthatóságra nevelés*³³ és a globális nevelés. Ezek megnevezésükben is tartalmazzák azt az összetettséget, amely fokozatosan a környezeti nevelés terén is kialakult. A fenntarthatóságra nevelés a célt fogalmazza meg, a globális nevelés pedig a feladat dimenzióját.

Mielőtt a globális nevelésnek definícióját megkapjuk, érdemes kitérni az oktatással kapcsolatos egyéb, innovatív, elsősorban nemzetközi szervezetek által megfogalmazott, az oktatás feladatára irányuló definíciókra.

A társadalmi nevelés, a globalizáció által meghatározott újszerű kihívásait már egy 1974-ben, az UNESCO által megfogalmazott definíció is leírja: „*A Nevelésnek az emberi személyiség teljes fejlesztésére, valamint az emberi és alapvető szabadságjogok elismerésének megerősítésére kell irányulnia. Támogatnia kell a nemzetek, rasszok és vallási csoportok közötti megértést, toleranciát és barátságot.*”³⁴

Az UNICEF majd húsz évvel később az oktatást, mint eszközt határozza meg, amelyen keresztül az egyének és a társadalmak kiteljesíthetik önmagukat. Emellett az oktatásnak tudatosítania kell a fenntartható fejlődés fogalmát, és hozzá kell segítenie az embereket ahhoz, hogy a környezeti problémákkal, illetve a fejlődéssel együtt járó nehézségeket leküzdhessék.³⁵

Újabb húsz év elteltével, az úgynevezett maastrichti deklarációban, már a globálisnak nevezett nevelés definícióját fektették le, és tapasztalatom

³³ 2002-ben, az UNESCO támogatásával a Tudatos Vásárlók Egyesülete (www.tve.hu) megjelentette a *YouthXChange* című képzési csomagját a felelős fogyasztásról. A kiadvány hangsúlyozza, hogy a fenntarthatóság tanulása megkíván egy olyan jövőképet a társadalomtól, amely nem csupán ökológiailag, de szociálisan, gazdaságilag és politikailag is fenntartható.

³⁴ UNESCO 1974: Recommendation concerning Education for International Understanding

³⁵ Education should be recognized as a process by which human beings and societies can reach their fullest potential. Education is critical for promoting sustainable development and improving the capacity of the people to address environmental and development issues. (UNICEF 1992: Agenda 21, Chap. 36: Promoting Education Public Awareness and Training

szerint ezt a meghatározást használják a legszívesebben azok, akik globális neveléssel foglalkoznak, vagy ezt a definíciót gondolják újra, ahogy azt a HAND is tette. A deklaráció szerint a „*Globális nevelés olyan nevelés, amely kinyitja az emberek szemét, kitarja lelküket a világ realitásai felé és ráébreszti őket, hogy létrehozzanak egy olyan világot, melyben az igazság, a méltányosság és az emberi jogok mindenki számára elérhetőek.*”³⁶

„A globális, fenntarthatóságot képviselő látásmód nagyon mély erkölcsi alapozású. Egyfajta etikai alapállás a lényege.”³⁷ Sokan és sokféleképpen fogalmazták már meg ezt a „Föld-védő” etikát, de talán László Ervin *planetáris etikájának tízparancsolata*³⁸ adja át a legtömörebben és legemocionálisabban, amit azért is bátorodom megemlíteni, mert a *Globális nevelés oktatócsomag* is hivatkozik rá.³⁹

³⁶ Global Education is education that opens people's eyes and minds to the realities of the world, and awakens them to bring about a world of greater justice, equity and human rights for all. *Global education in Europe to 2015- Strategy, policies, and perspectives*. 13. old

³⁷ Berecz Ági szerk.: *Globális nevelés - Oktatócsomag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez*. Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2006, 9. old.

³⁸ *Élj embertársaid és a természet iránti tisztelettel*

1. Élj úgy, hogy alapvető szükségleteid kielégítése közben mások hasonló igényei is maradéktalanul kielégülhessenek. 2. Élj úgy, hogy érvényesülhessen az emberek élethez és fejlődéshez való joga etnikumra, állampolgárságra, hitre és nemre való tekintet nélkül. 3. Élj úgy, hogy oltalmazza életed magát az életet és az életadó környezetet a Föld minden élőlénye számára. 4. Élj úgy, hogy személyes boldogságod, szabadságod és önkiteljesítéted harmonikusan illeszkedjék a természet integrált egységébe, és tiszteld a többi ember hasonló igényét.

Másokkal együtt munkálkodj egy jobb világ megteremtésén

5. Követeld meg kormányodtól, hogy alakítsa a kardot ekévé, hogy más népekkel békében, sőt együttműködésben kormányozza az országot. 6. Követeld meg az üzleti vállalkozásuktól, hogy ne csak részvényeseik, hanem minden érintett iránt érezzenek felelősséget, s olyan termékeket gyártsanak, olyan szolgáltatásokat nyújtsanak, amelyek nem károsítják a természetet, valós szükségleteket elégítenek ki, és lehetőséget adnak a helyi és globális gazdaság egészséges egyensúlyára. 7. Követeld meg a médiától, hogy megbízható tájékoztatást nyújtson a fontos folyamatokról, hogy mindenki felelős döntéseket tudjon hozni. 8. Legyem időd és energiád annak segítségére, hogy a hátrányosabb helyzetűek emberi méltóságuknak megfelelően élhessenek, és hogy a környezet önfenntartó, önmegújító ciklusai megőrződjenek.

Fejleszd belső énedet, hogy a körülötted élők is fejlődhessenek

9. Fejleszd tudatod a planetáris szintűvé, hogy érzékeld és átéled az emberiség egymásutaltságát és alapvető egységét, s hogy felismerd, hogy a túlélést csakis az ilyen tudattal rendelkező emberek kritikus tömege képes megvalósítani. 10. Tudatosságod és életed legyen kortársaid és gyermekeid számára inspiráló és követendő példa. In.: László Ervin: *Meg tudod változtatni a világot*, Budapest, Magyar Könyvklub, 2002, 72.-75. old.

³⁹ Berecz Ági szerk.: *Globális nevelés - Oktatócsomag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez*, Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2006, 9.-10. old.

Mivel, ma Magyarországon a Globális nevelés egyrészt gyerekcipőben jár (hiszen az első komoly tankönyv ebben a témában 2007-ben jelent meg, és összesen talán három-négy magyar nyelvű segédanyag létezik), másrészt az ezzel foglalkozó emberek, mind valamilyen környezetvédő és/vagy emberjogi civil csoport aktivistái közül kerülnek ki, ez az alterglobalista, földvédő gondolatiság még inkább tetten érhető.

A Globális nevelés programja abból a már említett hipotézisből indul ki, hogy a globalizáció rettenetes károkat okoz az emberi társadalmakban, és abból a reményből, hogy ha az emberek megismerik a rémisztő adatokat és a globalizáció negatív oldalát, egyáltalán megértik a globalizációt, mint folyamatot, talán saját józan belátásuktól vezérelve változtatnak gondolkodásukon és életstílusukon, hiszen a tolerancia, a környezettudatosság, a tudatos fogyasztás, stb. tanulható viselkedésformák.

A Globális nevelés célja tehát az, hogy olyan tanulási élményt nyújtson a diákok számára, amely lehetővé teszi a különböző *készségek, attitűdök és ismeretek* elsajátítását, amelyeket a *Globális nevelés oktatócsomag*⁴⁰ az alábbi pontokban határoz meg:

Készségek:

- kritikus és kreatív gondolkodás;
- szóbeli, írásbeli és vizuális kommunikáció;
- társas képességek és együttműködés;
- konfliktuskezelés;
- döntéshozatal, problémamegoldás és tervezés;
- megfelelő média és információs-kommunikációs technológiák használata;
- állampolgári részvétel és cselekvés;
- értékelés és mérlegelés.

Attitűdök:

- a Föld, az élet és annak sokszínűségének tisztelete;
- megértő, együtt-érző és szerető figyelem az élők – mind emberek, mind más élőlények – iránt;
- igazságos, fenntartható, békés, és az állampolgárok részvételén alapuló demokratikus társadalmak építése;
- a Föld gazdagságának és szépségének megőrzése a jelenlegi és eljövendő generációk számára.

⁴⁰ Berecz Ági szerk.: *Globális nevelés - Oktatócsomag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez*. Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2006, 7-9. old.

Ismeretek:

- fenntartható fejlődés,
- kölcsönös függőség,
- alapvető emberi szükségletek,
- emberi jogok,
- demokrácia,
- a helyi és a globális szintek közötti összefüggések,
- biológiai sokféleség,
- fajok közötti méltányosság,
- ökológiai lábnyom,
- elővigyázatosság elve

Nehezen állíthatnám, hogy a fentebb felsorolt készségek, attitűdök és ismeretek fejlesztése csupán a globális nevelés koncepció sajátjai. Számos olyan alternatív pedagógiai módszer és iskola működik,⁴¹ mely hasonló célokat tűz ki maga elé, viszont véleményem szerint, lényeges különbség van azok között és a globális nevelés koncepciója között. A globális nevelés gyakorlata nem kíván az intézményesített oktatás helyébe lépni, hanem abban, a hagyományos módszereket kiegészítve, de meghatározott céllal aktivitásra sarkallni a benne lévő gyerekeket (embereket). A globális nevelés koncepciója az érzékenyítés után felszínre kívánja hozni azokat az információkat és érzéseket, melyek egy szolidárisabb, környezettudatosabb, cselekvőképesebb, aktívabb társadalom létrejöttét segíthetik.

Így egyfajta *holisztikus* gondolatiság megértését serkenthetik, ami elfogadtathatja a diákokkal, hogy mint emberek, autonóm, szerves egységként a természet és egy globális társadalom integráns részei, és amelyek megkönynyíthatják számukra a globalizáció új kihívásaival való megbirkózást, hogy tudatosabb, felelősségteljesebb polgárokká válhassanak. Ezeket a képességeket a nevelési programon belül különböző módokon lehet fejleszteni.

5. A GLOBÁLIS NEVELÉS MÓDSZEREI, TECHNIKÁI

5.1 Az érzékenyítés koncepciója

Hospitáló, pedagógia-képzésben résztvevő egyetemistaként immáron a harmadik félévben járok különféle iskolákba, ahol a legváltozatosabb

⁴¹ Talán elég csak a méltán elhíresült, először munkásgyerekek oktatására kidolgozott waldorf módszert, vagy a Summerhill iskolát megemlíteni.

órákon figyelhetem meg az állami oktatás gyakorlatait. Állításom szerint a hagyományos iskolai, frontális – elsősorban adatrögzítésre és lexikális tudás elsajátítására törekvő – módszerek nem tudnak az általam hangoztatott társadalmi-környezeti-szociális érzékenyítés feladatának megfelelni. A 45 perces, hirtelen ugrálások a különféle tudományos területek között inkább az információk elleni immunitást erősítik, mint azt, hogy a gyerekek holisztikusan, átfogóan és érzékenyen reagáljanak a világban körülöttük zajló eseményekre. A hagyományos pedagógiai gyakorlat inkább az „én, egyedül úgy sem tehetek semmit” érzését hagyják meg a diákokban ahelyett, hogy azt feloldani próbálnák. Ezzel az erős állítással azt szeretném hangsúlyozni, hogy a közoktatásban jelenleg kevés olyan óra és foglalkozás zajlik, mely a diákokat a mindennapi élet hatás-visszahatás, illetve globális összefonódás jelenségeinek megértésére kondicionálná.

Ahogy azt már említettem, a globális nevelésnek nem célja és feladata a hagyományos iskolai gyakorlat átalakítása, vagy annak felülírása, hanem az mellett és azt kiegészítve, olyan attitűd kialakítása és kompetenciák fejlesztése, melyek a diákokat a társadalom aktív tagjaivá teszik. Ezt az aktivizálást az a tény teszi szükségessé, hogy a társadalmi fejlődés újfajta igényeket támaszt az emberek társadalmi és környezeti viselkedésével kapcsolatban. A maastrichti deklaráció négy kulcskomponenst említ meg, melyek az érzékenyítés fogalmának kidolgozásához elengedhetetlen kapaszkodót nyújthatnak:

- A fenntartható fejlődés ismeretei
- Szolidáris érzékenység más emberek iránt
- Empátia más emberek és kultúrák felé
- Elkötelezett egyéni és társadalmi cselekvőkészség⁴²

A kongresszus fontosnak tartotta leszögezni, hogy a kulcskomponensek fejlesztése mellett tudatosítani kell az emberekben, hogy úgy gondolkodjanak magukról, mint olyan személyekről, akik helyi, nemzeti és globális szinteken is közösségek részei.⁴³ Ezeken a szinteken való tudatos és érzékeny cselekvés akár a fogyasztói attitűdben is tetten érhető, például a helyi kereskedelem, vagy a Fair Trade típusú kereskedelmi forma támogatásában, mivel a szegénység gazdasági és emberjogi vetülete határokon átívelő, a

⁴² Outcomes and Papers of the Europe-wide Global Education Congress Maastricht, The Netherlands 15th-17 th November 2002: *Global Education in Europe to 2015 Strategy, policies, and perspectives*. 45. old.

⁴³ Uo.: 66. old.

globalizáció hatásához szorosan kapcsolható jelenség. Ezen pedig gazdasági manőverekkel is lehet segíteni, például úgy, hogy a gazdagabb országok olyan igazságos és hatékony gazdasági rendszereket támogatnak, melyek elősegíthetik az igazságtalanság és a szegénység felszámolását.⁴⁴

Az érzékenyítésnek tehát olyan új jelenségekre kell reflektálnia, melyek a globalizálódott rendszer sajátosságai, melyben mindennapos cselekedetek is globális szinteken hatnak, és a nem-tudatos cselekedetek fenntartják az igazságtalanságot és a szegénységet. Az érzékenyítésnek emellett rá kell mutatnia az emberek helyzetére a világban. A globális perspektívának kell tehát megjelenie az oktatás átalakulásában.

Mikor a globális nevelés oktatási technikáiról és az érzékenyítésről beszélünk, négy célcsoportot lehet megemlítenünk: a középiskolások nevelése mellett az idősebb, az iskolát már befejezett embereknek tartott előadásokat (ennek speciális formája a politikusoknak tartott képzés), illetve a leendő oktatók felkészítését fontos kiemelni.

A döntéshozók képzése rendkívül érdekes program lehet, és a diákok képzéstől eltérő módszerű, mivel ők más módokon tudnak részt venni a globalizációs problémák megoldásában. Magyarországon a „politikusok globális nevelése” még nem indult be, de a maastrichti deklaráció is utal ennek a fontosságára.

Az idősebb generációknak tartott nevelési csomag nem tér el lényegesen az iskolák programjaitól, talán kicsit komolyabb hangvételűek.

Az oktatók képzése összetett, speciális folyamat. Egyrészt az oktatók rendszerint a civil szférában aktívan tevékenykedő, autentikus emberek közül kerülnek ki, akiknek már van a birtokukban valamennyi, a témához kapcsolódó tudás és megfelelő affinitás, hogy ezzel foglalkozzanak. Másrészt ők is végigcsinálják az iskolások készségfejlesztő programjait, de emellett hozzájutnak a globális neveléssel kapcsolatos irodalmakhoz, megismerhetik ennek a nevelési rendszernek speciális metodológiáját, illetve átfogóbb képet kapnak a globalizációhoz és a globális neveléshez kapcsolódó fogalmakról. Mindezek mellett azonban kijelenthetjük, hogy a globális nevelés legfontosabb célcsoportjai a még oktatási intézményekbe járó fiatalok.

---

⁴⁴ Outcomes and Papers of the Europe-wide Global Education Congress Maastricht, The Netherlands 15th-17 th November 2002: *Global Education in Europe to 2015 Strategy, policies, and perspectives*. 72. old.

Ezt az önkényes, tapasztalati felosztást kiegészítheti a 2006. november 21-én tartott budapesti globális nevelés konferencia,⁴⁵ melynek programja a következő célcsoportokat határozza meg (az Ausztriában felépített stratégia szerint):

- Tanárok, tanulók... (teachers, pupils, students...)
- Nyilvánosság, újságírók és a média (public, journalists and media)
- Civil szervezetek (NGOs)
- Fogyasztók (Consumers)
- Ipar és marketing (industry and commerce)

Természetesen az érzékenyítés eredményessége ezeknél a célcsoportoknál különböző lehet. Feltehetően nem mindenki akar civil szervezetekhez csatlakozni, amit nem is lehet célként meghatározni.

5.2 Metodológia

A célcsoportok bevonására, és az információk közlésére minden globális neveléssel foglalkozó csoport speciális módszereket ajánl. Írhatnám azt is, hogy a globális nevelés metodológiája egy izgalmas *játszóter*, ahol fontos eszközök a játékszerek.

Franz Halbartschlager előadása⁴⁶ szerint globális nevelés metodológiája átfogó (holistic; ez a kifejezés Halbartschlager szerint a világot, és benne az embereket egységként képzei el), részvételi (participatory), interdiszciplináris (Halbartschlager a transdisciplinarity kifejezést használta, de előadásában nem véltem különbséget felfedezni a két kifejezés között⁴⁷).

A megváltozott világ átalakította a fiatal diákok igényét az információk, tananyagok ismertetésével kapcsolatban. Ez az új szükséglet és a globalizá-

⁴⁵ Global Education in Austria - An overview from an NGO-standpoint, 21st of November, 2006, Budapest

⁴⁶ Az előadás 2007. november 24-25-én zajlott a Csillebérci Szabadidő Központban, ahol a PLANET Alapítvány és az Osztrák Südwind szervezett globális nevelési képzést. Az 1.2 ábrát az ott kiadott programfüzetből másoltam ide.

⁴⁷ Csak a fogalmak tisztázása végett szeretnék megemlíteni egy módszert, amelyet képzés alatt mutattak be, és több módszertani könyvben ajánlják: A Gyémánt Metódu (Diamond Method) egy komplex készségfejlesztő játék. A résztvevők kilenc lapot kapnak, amiből hétre globalizációs problémákat írtak (például: szegénység, háború és konfliktus, klímaváltozás) kettőt pedig üresen hagynak. A résztvevőknek a kilenc lapot gyémánt alakba kell egymás mellé helyezniük (egy legfelülre, kettő alá, majd három lap középre, újra kettő és végül egy alulra), aszerint, hogy melyik problémát tartják a legégetőbbben, majd alá kettőt és így tovább. Ez a módszer érdekes tapasztalatokat mutat azzal kapcsolatban, hogy mennyire különbözően gondolkodunk ezekről a problémákról. A *Globális nevelés oktatócsomag* számos ilyen metódust ajánl.

ciós gondok komplexitása kényszerítő erővel hatott a globális nevelés program oktatási stratégiáira.

Mivel a globális nevelés a globalizáció által létrehozott és felismert igazságtalanságokat próbálja orvosolni az iskoláskorú fiatalok bevonásával, különböző formáin keresztül a fiataloknak végig kellene gondolniuk az alapvető emberi egyenlőség kérdéseit. A globális folyamatok ismerete lényeges, de a tudás önmagában mit sem ér, ha nem társul mellé tudatosság, és nem célozzuk meg rajta keresztül az attitűdök és kompetenciák fejlesztését, hogy a fiatalok érzékenyebbé váljanak, és társadalmi aktivitásuk növekedhessen.

Megértés és ismeretek
a globális jelenségekről

(Knowledge and Understanding about global issues)

Gyakorlat a globalizáció korában
(Skills in „times of Globalization”)

Értékek és attitűdök, globális etika
(Values and Attitudes, Global Ethics)

1.2. ábra: Megértés, gyakorlat és értékek a nevelésben

5.2.1 A nem-formális oktatás a Globális nevelésben

A globális nevelés gyakorlatához állandóan hozzákapcsolják a *nem-formális nevelés* kifejezést. Az *Ugródeszka* című magazin például így ír: „A globális nevelés (Global Education) egy főként *nemformális* tanulási formaként és gondolkodási módként arra ösztökéli a benne résztvevőket, hogy aktív állampolgárként fedezzék fel a kapcsolatokat a helyi, regionális és globális szintek között, és vegyék fel a harcot az egyenlőtlenségekkel szemben.”⁴⁸ A nem-formális oktatás (nonformal education) tehát – a fentebbi idézet szerint mindenképp, de tapasztalatom szerint a globális neveléssel foglalkozó emberek szerint is – a globális nevelés metodológiájának az alapját

⁴⁸ Ugródeszka, 38. szám, <http://www.eurodesk.hu/fajlok/ugrodeszka/38.pdf>

adja. Mindez a globális nevelésben résztvevő oktatók szerint azért fontos, mert egy, a gyakorlati életben is hasznosítható speciális ismeretanyagot biztosabban lehet átadni egy olyan módszerrel, ami maga is gyakorlati, és nem frontálisan, formálisan oktat. Emellett a nem-formális gyakorlatokkal lényegesebb hatékony az érzékenyítés folyamata, hiszen számos szituációs játékot tartalmaz a globális nevelés metodológiája, így a diákok a saját bőrükön érezhetik a globalizációs jelenség nehézségeit.

Az Európai Bizottság 2001-ben kiadott Memoranduma hívta fel a figyelmet a különféle tanulási módok (formális, nem-formális, informális) közötti különbség jelentőségére, úgy, hogy ezeket a módokat egy szinten kezelte: „Napjainkig az oktatáspolitikai gondolkodásmódot, az oktatási és képzési ellátás módjának alakítását és az emberek tanulásról alkotott képzetét a formális tanulás uralta. Az egész életen át tartó tanulás kontinuumát által egyre teljesebben jelenik meg látókörünkben a nem formális és az informális tanulás is. A nem formális tanulás természetéből adódóan kívül esik az iskolán, főiskolán, képzési központokon vagy egyetemeken. Rendszerint nem tekintik „igazi” tanulásnak, és nincs nagy forgalmi értéke a munkaerőpiacon. A nem formális tanulást ennél fogva általában alulértékelik.”⁴⁹

Tót Éva egyik publicisztikájában a következő különbségtételt fogalmazza meg: „Formális tanulás alatt azt a tevékenységet értjük, amelyben az életkor szerinti hierarchiába rendezett tanulócsoportok, erre feljogosított és kiképzett oktatók irányítása alatt tanulnak, a képzés célja, tartalma, időpontja, helyszíne és módja részletesen szabályozott. Ezzel szemben a nem-formális tanulás körébe sorolhatók azok a foglalkozásszerűen képzést folytatók által irányított, az iskolarendszerű képzésen kívül szervezett különféle tanfolyamok, szemináriumok, vagy hasonló keretek között szerveződő tevékenységek, amelyeknek célja ismeretek átadása, a képességek ill. a személyiség fejlesztése. A formális- és nem-formális képzés egyaránt jellemző a szervezethez és irányítottság.”⁵⁰

A már említett Memorandum ezeket a pontos meghatározásokat adja: „Formális tanulás: oktatási és képzési intézményekben valósul meg, és oklevéllel, szakképesítéssel ismerik el.

Nem formális tanulás: a rendes oktatási és képzési rendszerek mellett zajlik, és általában nem ismerik el hivatalos bizonyítvánnyal. A nem for-

⁴⁹ *Memorandum az egész életen át tartó tanulásról*, 2001, 7. old.

⁵⁰ *Az informális és nem-formális tanulási keretek között szerzett tudás elismertetése*, ETEN-IM KFT, 2006

mális tanulás lehetséges színtere a munkahely, de megvalósulhat civil társadalmi szervezetek és csoportok (pl. ifjúsági szervezetek, szakszervezet, politikai pártok) tevékenysége keretében is. Megvalósulhat a formális rendszert kiegészítő szervezetek vagy szolgáltatások révén is (pl. művészeti, zenei kurzusok, sportoktatás vagy vizsgára felkészítő magánoktatás).” Ezeket pedig Komenczi Bertalan a következőképpen egészíti ki: „A formális tanulás (formal learning) a hagyományos oktatási rendszer keretein belül történik erre a célra létrehozott intézményekben, pontosan definiált időbeosztással, előre meghatározott tanulási tartalmakkal és szabályozott belépési, kilépési és a rendszeren belüli továbbhaladási feltételekkel. A formális tanulás szakaszait, a részvételt és a követelmények teljesítését igazoló, államilag elismert bizonyítványok zárják. A nem formális tanulás (non-formal learning) az oktatási rendszer fő áramán kívül történik, és nem mindig jellemző rá a részvétel végbizonyítvánnyal történő elismerése. Ide tartoznak a munkaerőpiaci tréningek, szakmai továbbképzések, civil szervezetek, pártok, művészeti és sportegyesületek szervezésében történő képzések, tanfolyamok.”⁵¹

Érdekes módon mindegyik meghatározás a nem-formális oktatást a formális oktatás mellett, vagy azon kívül kezeli, míg a globális nevelés célja, hogy a formális oktatást kiegészítve, új, használható tapasztalatokat nyújtson.

Ahogy dolgozatom *Globális nevelés gondolatisága* részében megpróbáltam kifejteni, ez az oktatási folyamat, szemben a formális oktatással nem pusztán adatközlésre szorítkozik, hanem készségek, kompetenciák fejlesztést irányozza meg, hogy a globalizáció folyamatait feldolgozhatják a célcsoportok. Ennek a célnak az eléréséhez használhatóbb módot kellett találni, mint a globalizációs folyamatokkal kapcsolatos adatok közlése. Az érzékenyítés szempontjából a nem-formális módszer hasznosabbnak tűnhet, mint a hagyományos középiskolai tananyagok átadására szolgáló módszerek. A nem-formális oktatási módszert azonban sajátosságai miatt leginkább a gyakorlatban lehet megfigyelni és azokból leírni jellemzőit.

„A globális nevelés tehát egy olyan interdiszciplináris terület, mely kiterjed a formális, a nem formális és az informális oktatás területeire egyaránt.”⁵² Így, a hagyományos, frontális oktatás területei (földrajz, törté-

⁵¹ Komenczi Bertalan: Az Európai Bizottság memoranduma az egész életre kiterjedő tanulásról; <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2001-06-cu-komenczi-europai>

⁵² HAND Globális nevelés munkacsoport: *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk*. 2008, 5. old.

nelem, irodalom, stb.) mellett szorosan kapcsolódik a következő, fiatalokat integráló oktatási formákhoz, tevékenységekhez:

- Oktatás és képzés a fejlődésért / *nemzetközi fejlesztési képzés, szolidaritásra nevelés*
- Emberi jogi oktatás
- Fenntarthatóságért nevelés
- Békére nevelés
- Interkulturális tanulás / *kultúrák, vallások közötti megértés*
- Polgárrá nevelés
- *Nemek közötti egyenlőség*
- *Népesedési és egészségre nevelés*
- *Médiaoktatás / reklámkritikus, környezettudatos vásárlóvá nevelés, fogyasztóvédelmi képzés*
- *Környezeti nevelés, környezettudatosságra nevelés / állatvédelem*⁵³

Ezek a képzések az ismeretek nagyon széles spektrumát vonultatják fel. A globális nevelés gyakorlatában nem is lehet cél, hogy a gyerekek az összes terület terminus technikáját ismerjék, sokkal inkább az, hogy a különböző készségfejlesztő játékok és programok segítségével rálátást nyerjenek a globalizációs folyamatokra. Ideális esetben ezek a programok úgynevezett *workshop*-ok keretein belül zajlanak, ahol az oktató iránymutatása mellett, különböző feladatok végrehajtása közben, a diákok maguk fogalmazzák meg a világban felmerülő problémákat, és azok lehetséges megoldásait, miközben, mondjuk, pénztárcákat készítenek Tetra Pak dobozokból. Természetesen vannak hagyományosabb előadások is, ahol az oktatók órákat tekintenek meg. Ezek az előadások az oktatók munkaterülete (emberi jogok, környezetvédelem, tudatos fogyasztás, stb.), érdeklődése és habitusa szerint változhat. Mindezért rendkívül fontos, hogy a globális nevelésben résztvevő szervezetek előadói ismerjék a leglényegesebb fogalmakat és azok definiálásában egyet is értsenek, illetve, hogy maximálisan megbízzanak egymásban. De még ezen kitételek mellett is rendkívül nagy szabadságot kapnak az oktatók a programok összeállításban.

⁵³ Global Education is understood to encompass Development Education, Human Rights Education, Education for Sustainability, Education for Peace and Conflict Prevention and Intercultural Education as well as the global dimension of Education for Citizenship. (Delegates of Maasricht 2002: Maastricht Declaration.) (Ez az átfogó koncepció és iránymutatás kiegészíthető még a Környezeti nevelés fogalmával, ahogy azt a Globális Nevelés című kiadvány is teszi, ezt a kiegészítést vastagított betűkkel, míg a dőlt betűs kiegészítéseket a *Globális nevelés – ahogy mi csináljuk* kiadvány alapján tettem meg.)

5.3 A globális nevelés gyakorlata néhány konkrét példán keresztül

Budapest (Csillebérc): PLANET Alapítvány – Südwind (Bécs) – Színt az iskolákba! Globális nevelési és nemzetközi ifjúsági projektvezetési képzés és gyakorlat.

A budapesti székhelyű PLANET alapítvány – ahogy sok másik civil szervezet is – széles spektrumon tevékenykedik.

A *Színt az iskolákba!* projektvezetési képzésen elsősorban gyakorló tanárok, civil szervezeteknél tevékenykedő, a globális nevelés gyakorlata iránt érdeklődő aktivisták vettek részt, de a majd harminc fős csoportban akadt néhány „szimpla” érdeklődő is. A képzés célja négy pontban meghatározható:

- ismerkedés a nemzetközi fejlesztés témakörével,
- globális nevelési módszerek és nemzetközi ifjúsági projekt szervezési ismeretek átadása,
- globális nevelési foglalkozások és nemzetközi ifjúsági projektek tervezése,
- partneri kapcsolatok építése pedagógusok, civil szervezetek ifjúsági munkásai és aktív fiatalok között

A képzés három, időben elkülönített részből állt. Az első, 2007. november 24-25-én, illetve a 2007. december 1-2-án tartott részben zajlott le a program elméleti-képzés szakasza. Ezen a két hétvégén több egyesület és civil szervezet (PLANET Alapítvány, Südwind, Anthropolis Egyesület, Zöld-Híd Egyesület, Afrikáért Alapítvány) munkatársainak részvételével, a globalizációval és a globális nevelés gyakorlati és elméleti aspektusaival kapcsolatos témák kerültek szóba.

A második szakaszban, 2008. február 16-án, a korábban megszerzett tudásanyag esetleges alkalmazásának ismertetése, illetve a résztvevők, saját maguk által kidolgozott nem-formális gyakorlatainak kipróbálása zajlott.

A PLANET, mintegy a program záróakkordjaként, lehetőséget biztosított 2008. március-június havában 20 globális nevelési foglalkozás megtartására iskolákban, illetve civil szervezetek programjain az ország hét régiójában.

Budapest, Pécs: Zöld Fiatalok Egyesület – Tükörben a világ; Földlakó programok

A Zöld Fiatalok Egyesület budapesti és pécsi munkacsoportjai *Tükörben a világ*⁵⁴ néven olyan 45-90 perces programokat kínál 12-18 éves fiatalok számára, melyek fókuszában valamilyen, az egész Földet érintő probléma áll. A Tükörben a világ promóciós anyagain az egyesület hangsúlyozza, hogy az előre megbeszélte időpontokban, civil szervezetekben is tevékeny, tapasztalt emberek tartják a foglalkozásokat. A foglalkozások alatt több, speciális témát (fogyasztási attitűdök, emberi jogok, globális gondolkodás) dolgoznak fel különféle módszerekkel. Ezek rendszerint interaktív előadások keretében zajlanak, ahol a *Szint az iskolába!* képzésen bemutatott metódusokat (például: Gyémánt Metódus), vagy a globális nevelés oktatócsoportban bemutatott foglalkozásterveket alkalmazzák.⁵⁵ Tapasztalataim szerint ezeknek a rövid programoknak a hatása változó. Voltak olyan fiatalok, akik egyáltalán nem vettek részt a közös munkában, nem érdekelte őket egyik téma sem, de voltak olyanok is, akik nagyon aktívak voltak, sőt az órák után is érdeklődtek az előadóknál, keresték a további kapcsolattartási lehetőségeket. Mind Budapesten, mind Pécsen több középiskolában zajlottak előadások.

A Földlakó klub a budapesti Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskolában zajló, féléves program volt. A programtervezet szerint az alábbi témákban tevékenykedtek a résztvevők az egyes klubnapokon: Csoport és közösségi tér; Fogyasztói kultúra, hulladék; Ökológiai lábnyom, közlekedés; Élelmiszer, állatvédelem; A Föld lakói, tolerancia, multikulturalizmus; Alternatív nyár. A program célja, hogy a félév során olyan plakátok, installációk, játékok készüljenek a feldolgozott témákhoz kapcsolódóan, amelyek ifjúsági rendezvényeken, illetve iskolai terepen a jövőben is használhatóak lesznek, fogyasztható formában terjeszthetik a résztvevők által megfogalmazott értékes gondolatokat kortársaik számára. A szervezők nem titkolt célja, hogy a projektben résztvevő fiatalokat később bevonja a civil szférába.

(Érdekes adalékként szolgálhat a globális nevelés gyakorlatát végző civil aktivisták gondolkodásmódjának megértéséhez és motivációik feltérképezéséhez az az e-mail váltás, amit Jagodics Edittel, a Zöld Fiatalok globális neveléssel foglalkozó munkacsoportjának koordinátorával folytattam. Arra kérdésemre, hogy miért foglalkozik globális neveléssel Edit saját, személyes

⁵⁴ <http://www.tukorbenavilag.hu/>

⁵⁵ Berecz Ági szerk.: *Globális nevelés - Oktatócsoport fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez*, Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2006, 51.-108. old.

tapasztalatira hivatkozik. Egyrészt tinédzserkora „nomád tábor” és klub-élményeire, másrészt külföldi tapasztalataira. Egy másik kérdésemre, miszerint miért foglalkozik Globális neveléssel így válaszolt: „...mert nagyon izgalmas terület, érdekel a Föld sorsa, nemcsak Magyarországhoz kötődöm, hanem az egész sokszínű világhoz. Voltam Dániában 1999-ben egy olyan iskolában, ahol együtt éltem hónapokig fekete afrikaiakkal, ázsiaiakkal, dél-amerikaiakkal, és az egyszerűen annyira izgalmas volt, hogy nem is tudom leírni.”)

Pécs: Zöld-Híd Alapítvány – Globális értékek – nevelés egy igazságosabb és egyenlőbb világért

A pécsi Zöld-Híd Alapítvány, 2008 februárjában, egy hónapon keresztül futtatta globális nevelés programját a baranyai megyeszékhely Idegenforgalmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakiskolájában, Fonyódi Szabolcs (a Zöld-Híd munkatársa) felügyelete és vezetése mellett. A programban tanárok és a Zöld-Híd munkatársa közösen végezték a munkát, tehát nem csupán diákok vagy tanárok képzése történt, hanem a diákok nem-formális módszerben dolgozhattak fel a „szegénység” témáját, míg a pedagógusok (akik Fonyódi állítása szerint nem vettek részt előtte globális nevelésre felkészítő képzésben), miután tanulmányozták a programba iktatott módszereket és feladatokat, a gyakorlatban sajátíthatták el azokat.

A projekt struktúrája átlátható, összeszedett volt. A Zöld-Híd munkatársa kész programtervvel látogatta meg a fogadó iskolát. A diákoknak a „szegénység” globálisan megjelenő problémáját kellett feldolgozniuk csoportokban, saját maguk által kitalált módokon (plakátok, fényképalbumok készítése, előadások tartása, stb.), és meghatározott szempontrendszerek szerint (ilyenek voltak például a lokális-globális aspektus feltérképezése, a probléma aktualitásának ismertetése), melyeket a program kezdetén ismertettek velük. Ehhez ütemtervet kellett leadniuk, melynek kidolgozásában a tanárok és Szabolcs is segítséget nyújtott. Így a feladat elősegítette a csoportok szerveződését, ösztönözte a gyakorlati, iskolán kívüli aktív munkát. A diákoknak maguknak kellett forrásokat, hivatkozásokat keresniük saját projektjeikhez. Ez azonban a program lezárása csupán. Előbb több tanórába iktatva különféle készségfejlesztő játékkal, filmek nézésével készülhettek fel a szegénység problémájának korrekt feldolgozására.

Szabolcsnak két tanárnő földrajzórájába sikerült beillesztenie programját. Az órák plusz érdekessége, hogy németül zajlottak. A metódusoknak te-

hát a német nyelvel és a földrajzzal is kapcsolatban kellett állniuk. Az egyik „játékban” a diákoknak fel kellett térképezniük a ruhaneműk útvonalát a gyapottermesztéstől a kész termék boltba kerüléséig (ezt a „játékot” a *Szint az iskolába!* programon is feldolgozták, nevezhetjük a Nadrág útjának). A diákok, akik három-négy fős csoportokban tevékenykedtek, térképet kaptak, melyek mellékleteként olyan instrukciók voltak, ami megkönnyítette a különböző részfolyamatok lokalizálását a térképen, de a részfolyamatok országainak megkeresését nekik kellett végrehajtaniuk. Tehát amellett, hogy információkat kaptak gazdasági folyamatok globalizálásáról, felmérhették, hogy a ruháik, amiket minden nap viselnek, bejárják az egész világot, földrajzi ismereteiket is szélesíthették, hiszen a térképen nekik kellett megkeresniük Guatemalát, ahol a gyapotot színezik, vagy Bolíviát, ahol összevarrják a ruhákat.

Egy másik, ehhez kapcsolódó metódusban a diákok egy dél-amerikai szegény kisgyerek történetének részeit kapták meg, minden csoport másikat. A csoportok feladata a részszövegek feldolgozása, majd egy kérdőív kitöltése volt, aminek kérdéseit egymásnak tették fel.

A program lezárásaként február 29-én a csoportok két, összevont órán mutatták be egymásnak az elkészült projekteket, melyeket hagyományos osztályzatokkal értékelték, ami véleményem szerint cáfolata lehet a nem-formális oktatással szemben felhozott érvnek, miszerint nem lehet kamatoztatni a munkaerőpiacon, mert nincsen rá kiépített értékelési rendszer. A projektek értékelésén a korábban már említett, Südwind munkatárs, Franz Halbartschlager is jelen volt, ami mutatja a civil szervezetek kapcsolódását.

Pécs: Zöld-Híd Alapítvány – Zöld Fiatalok Egyesület – Természetismeret EPOCHÁ

2008. április 7 és 24 között zajlott a pécsi Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégiumban a nulladikosoknak tartott Természetismeret EPOCHÁ, melynek levezetésében nekem is sikerült részt vennem, mint a Zöld Fiatalok Egyesületének aktivistája. A négyhetes program eredményeként Fonyódi Szabolcs neve alatt megjelent egy füzet, ami a *Globális nevelés az iskolán belül és kívül – Oktatási segédanyag a globalizációról* pedagógusoknak címet viseli. Az epochális módszer bemutatását innen idézem: „Az epochális oktatási rendszerben a tantárgyak helyét 3-6 hét terjedelmű tematikus egységek, az úgynevezett epochák veszik át. Ezekben a tanulási modulokban

a logikailag összetartozó elemek nem elkülönülten, hanem lehetőség szerint azok összetettségében, az egészből a rész felé haladva kerülnek tárgyalásra. Az epochához egy pedagógiai projekt elvégzése is társul, melynek megvalósítása iskolaidőn kívül történik. A tanórak időtartama 90 perc, melyek elméleti és gyakorlati elemekből épülnek fel.

Az epochális oktatási rendszer kitűnő lehetőség a globális nevelés fogalomhoz kapcsolódó tárgykörök és folyamatok iskolán belüli oktatására. Struktúrája, alapvető jellemzői tág keretet és megfelelő rendszerszemléletet biztosítanak.

Ötosztályos gimnázium nulladik évfolyamán végeztünk az iskola pedagógusaival és meghívtott, a témával foglalkozó civil szervezetekkel globalizáció epochát.”⁵⁶

Ez alatt a képzés alatt több szempontból is sikerült felmérni azt az érzékenyítő munkát, amit a globális nevelésnek, véleményem szerint el kellene érnie. A Zöld Fiatalok Egyesület foglalkozásai után megkértük a gyerekeket, hogy írják le, mit gondolnak a foglalkozásról, a véleményekből pedig, az látszik, hogy a gyerekek élvezték a foglalkozásokat és több szinten is érzékenyen érintette őket. A program végén a gyerekek több projekt munkával próbálták ismertetni az epocha alatt tanultakat. Sajnos ezeknek eredménye viszont nem volt túl jó. A gyerekek szinte semmit sem kamatoztattak a foglalkozáson hallottakból, munkájuk kapkodó és összecsapott volt. Forrásnak általában a „Google”-t adták meg, pedig számos információt kaptak, hogy milyen weboldalakon és könyvekben, kiadványokban található munkájukhoz kapcsolódó anyagokat. Azt is meg kell említenem, hogy az iskola tanárai nem nagyon foglalkoztak a projektekkel, nem inspirálták a gyerekeket munkára.

6. A PROBLÉMÁK

A globális neveléssel kapcsolatban számos probléma, nehézség megemlíthető. Mivel Magyarországon csak civil szervezetek foglalkoznak ezzel a fajta nevelési gyakorlattal elsősorban, a felmerülő problémák is ezek munkájához kapcsolható. Számos, különböző attitűdű civil szervezet tagja a HAND-nek, de ezek munkája között gyakran nincs kapcsolat, nincs olyan egységes elvárás, aminek egy globális neveléssel foglalkozó szervezetnek meg kellene felelnie. Bár a globális nevelés koncepciója világosan megha-

⁵⁶ Fonyódi Szabolcs: *Globális nevelés az iskolán belül és kívül – Oktatási segédanyag a globalizációról pedagógusoknak*. Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2008, 13. old.

tározott, nincs olyan szervezet vagy csoport, ami a globális nevelés foglalkozásokat ellenőrizné. Gyakran a szervezetek között sincs kommunikáció, nem tudnak egymás programjairól. Véleményem szerint ezek a problémák a közeljövőben meg fognak oldódni, egyre intenzívebb érdeklődés mutatkozik a civil szervezeteknél egymás munkája iránt.

Fontos megemlíteni a finanszírozás nehézségeit. Mivel a civil szervezetek csak projektpénzekből tudják dotálni saját képzéseiket, ezért ha egy forrás elapad, akkor a civil szervezeteknek várniuk kell a következő projektre (amit vagy megnyernek, vagy nem). Ez a folyamatos programok kidolgozását nagyban gátolja. A középiskolák pedig nem tehetik meg, hogy a civil szervezetek aktivistáit főállásban foglalkoztatni tudják. Ezért rövidtávú villámprojektek (maximum hat hónapos időtartamúak) jellemzik a hazai globális nevelés gyakorlatot, amik a hatékonyságot nagyban nehezítik. A civil szervezetek is inkább rövidtávú projektek kidolgozásával foglalkoznak, ami a globális nevelés fejlődését gátolja.

Ebből a nehézségből egyenes úton következik az eredmények ellenőrzésének problémája. Miután egy civil szervezet lefuttatta programját egy iskolában, majd pénze felélésével kivonul onnan, nem tudja ellenőrizni munkája eredményességét vagy eredménytelenségét. Pedig a globális nevelés hazai fejlődéséhez az esetleges hibák feldolgozása a visszajelzések alapján nélkülözhetetlen lenne.

VÉGSZÓ

Az a terv, hogy a civil szférát be lehessen építeni a magyar közoktatásba, számos érdekes és izgalmas lehetőséggel kecsegtet. Vajon mennyire utópisztikus az az idea, hogy egy földrajz óra keretein belül, akár több oktató (egy tanár és egy civil aktivista) is részt vegyen? Vajon lehetséges-e az, hogy a globalizációs kérdések és a megoldási javaslatok akár az egyetemi oktatásban is megjelenjenek? Ha a válasz ezekre a kérdésekre igen, akkor ez mennyiben igényel újfajta hozzáállást az oktatáspolitikához?

Mivel napjaink társadalmá rendkívül érdektelen a világban zajló folyamatok iránt, mivel napjaink embere csak saját vélt vagy valós problémájával foglalkozik, ezért a kritikai szervezetek elsődleges célja a társadalmi, környezeti és globális problémák iránti érzékenyítés kell hogy legyen.

Dolgozatom sok lehetséges témát csak érintőlegesen tárgyalt, vagy nem is említett. Csak érintőlegesen említettem meg a Globális nevelés külföldi helyzetét, pedig Európa szerte rengeteg NGO foglalkozik ezzel a tevékeny-

séggel. Tettem ezt mindazért, mert idegen nyelvű szakirodalmat szinte csak az Interneten találtam, illetve mert elsősorban a magyar vonatkozásokat próbáltam megérteni.

Dolgozatomban megkíséreltem a lehető legobjektívebb lenni, de nem tagadom, hogy ez nem mindig sikerült. Szimpatikusnak találok ezt a törekvést. Már csak azért is, mert nagyon szeretem az unokaöcsémet és azt gondolom, hogy nagyon sokat tehet a világunkért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Globális nevelés:

- Barta 2007 Barta Géza, Blahó György szerk.: Globalizációs túlélőkönyv középiskolásoknak. Budapest, Anthropolis, 2007
- Brundtland 2007 Brundtland, Gro Harlem: Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.
<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (2007)
- Berecz 2006 Berecz Ági szerk.: Globális nevelés - Oktatócso- mag fiatalok iskolai és iskolán kívüli neveléséhez. Pécs, Zöld-Híd Alapítvány, 2006
- Frida 2007 Frida Balázs: A világ 12 problémája és amit te tehetsz. Budapest, HAND-Anthropolis, 2007
- Fonyódi Fonyódi Szabolcs: Globális nevelés az iskolán be- lül és kívül – Oktatási segédanyag a globalizáció- ról pedagógusoknak. Pécs, Zöld-Híd Alapítvány
- Galambos Galambos Attila: Globalizációt tanulni. In.: Kép- zés és gyakorlat 2008/1
- Galambos Galambos Attila: A szabadságra és autonómiára nevelés fontosságának elemzése. In.: Helikon Iro- dalomtudományi Szemle, Budapest, Argumentum Kiadó, 2008/4, 626-644. o.
- Galambos Galambos Attila: A globális problémák oktatás- ának lehetőségei, metodológiája. In.: Pedagógus- etika, Pécs, ETHOSZ, 2009, 85-98. o.

- HAND Globális nevelés munkacsoport
Outcomes and Papers of the Europe-wide Global Education Congress Maastricht
- HAND Globális nevelés munkacsoport: Globális nevelés – ahogy mi csináljuk. 2008
Outcomes and Papers of the Europe-wide Global Education Congress Maastricht, The Netherlands 15th-17 th November 2002: Global Education in Europe to 2015 Strategy, policies, and perspectives. http://www.coe.int/t/e/north-south_centre/programmes/3_global_education/h_publications/Maastricht_Congress_Report.pdf
- Ugródeszka
- Ugródeszka, 38. szám, 2004 december:
<http://www.eurodesk.hu/fajlok/ugrodeszka/38.pdf>

Globális jelenségek és megoldási javaslatok:

- Balogh Réka: Félig teli vagy félig üres? A Millenniumi Célokról. In.: *Anthropolis* 4. 1-2, 2007
- Klein 2004
Klein, Naomi: *No Logo*. Budapest, Tudatos Vásárlók Egyesülete, 2004
- Kiss Endre: A globalizáció társadalomfilozófiájához. <http://www.szochalo.hu/szochalo-tudomany/hircentrum/article/100110/750/page/1/>
- László Ervin: *Meg tudod változtatni a világot*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2002
- Lorenz 2001
Lorenz, Konrad: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Budapest, Cartaphilus Kiadó, 2001
- Schmidt 1999
Schmidt, Helmut: *A globalizáció*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999
- Ujhegyi 2002
Ujhegyi Kata ford.: *Youth X Change, képzési csomag a felelős fogyasztásról*. Budapest, Tudatos Vásárlók Egyesülete, 2002
- UNICEF
UNICEF: *Youth and Sustainable Consumption (Fiatalok és a Fenntartható Fogyasztás)*. Nairobi/Párizs, 1999
- UNESCO
UNESCO: *Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában. Riótól Johannesburgig*. Párizs 2002
- Went 2002
Went, Robert: *Globalizáció – Neoliberális feladatok, radikális válaszok*. Perfekt Kiadó, 2002

Internet:

Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről: <http://www.foek.hu/zsibongo/egyezm/agenda21/rionyil.htm>,

Feladatok a XXI. Századra (Agenda 21): <http://www.foek.hu/zsibongo/egyezm/agenda21/agenda21.htm>,

Nyilatkozat az erdőkre vonatkozó elvekről: <http://goliat.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/kornyezetvedelem/Fogalomtar.doc>,

Biológiai sokfeliség egyezmény: <http://biodiv.kvvm.hu/convention>

NGOs: www.meoszinfo.hu/diszkr/doc/ngo-szerepe.doc

www.oki.hu: Memorandum az egész életen át tartó tanulásról, 2001,

Az informális és nem-formális tanulási keretek között szerzett tudás elismertetése, ETENIM KFT, 2006

Kromenczi

Komenczi Bertalan: Az Európai Bizottság memorandumja az egész életre kiterjedő tanulásról. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2001-06-eu-komenczi-europai>

Civilek:

Anthropolis Antropológiai Közhasznú Egyesület:

<http://www.anthropolis.hu/>

Angliai nemzeti globális nevelés program:

http://www.dfes.gov.uk/publications/guidanceonthelaw/115_00/globald.pdf

Afrikáért Alapítvány: www.afrikaert.hu

BOCS Alapítvány: www.bocs.hu

Fiatalok Lendületben Program: www.eurodek.hu

HAND: www.hand.org.hu

Lehet Más a Világ oldal: www.lmv.hu

North-South Centre of the Council of Europe: <http://www.coe.int> (2008)

Planet Alapítvány: <http://www.planetclub.hu/>

Südwind Agentur: www.suedwind-agentur.at

Védegylet: www.vedegylet.hu

Zöld Fiatalok oldalak: www.zofi.hu, www.zofipecs.blogspot.com

Zöld-Híd Alapítvány: www.zold-hid.hu